

Mestarista tuutoriksi

Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus

Liisa Tiilikkala

Suunnittelija, KT

Suomen Mielensterveysseura ry

liisa.tiilikkala@mielensterveysseura.fi

Ammatilliset opettajat ovat olleet Suomessa keskeisessä asemassa opettaessa ammattitaitoa uusille sukupolville. Tällä hetkellä ammatillisen opettajuuden uudet haasteet ovat mittavat ja opettajuus tulee muuttamaan hyvin merkittävästi. Siksi on tärkeää tutkia menneiden aikojen opettajuutta ja erilaisten koulutusreformien vaikutuksia opettajuuteen ja sitä kautta ammattikasvatukseen.

Käsittelen tässä artikkelissa suomalaista ammatillista opettajuutta kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa. Artikkelini pohjautuu väitöskirjaani Mestarista tuutoriksi. Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus. Väitöstutkimuksessani olen kartoittanut ammatillisen opettajuuden muotoutumista koulumaisen ammattikasvatuksen alkuaajoista vuosituhannen vaihteeseen saakka, mutta tarkempi tarkastelujakso sijoittuu 1950-luvun jälkeiseen aikaan.

Tutkimuksessani selvitin, mitä ammatillinen opettajuus on, miten se syntyy ja rakentuu. Kiinnostukseni kohteena oli myös, miten ammatillinen opettajuus on muuttunut ja onko ammatillisessa opettajuudessa jotain pysyvää tai jatkuvaa. Lisäksi halusin selvittää, onko olemassa yhteistä, jaettua ammatillisen opettajuuden tulkintaa eri ammattikasvatuksen aloilla ja eri sukupuolten kesken. Keskeisimpänä aineistona käytin terveys- ja metallialan sekä kaupan alan ammatillisten opettajien elämäkerrallisia haastatteluja, joita nimitän tutkimuskeskusteluiksi. Toisena aineistona käytin erilaisia dokumenttiaineistoja: opettajuuteen ja opettajankoulutukseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta, ammatillisen koulutuksen, oppilaitosten ja opettajankoulutuksen historiikkeja, komiteamietintöjä ym. virallisia asiakirjoja. Tutkimuksessani halusin saada kuuluville opettajien äänen, sillä valitettavan usein se on keskusteluissa jäänyt opetushallinnon ja koulutuspolitiikkaa tuottavien tahojen mielipiteiden varjoon.

Tarkastelin tutkimuksessani ammatillista opettajuutta osana suomalaista ammattikasvatusjärjestelmää. Näkemykseni mukaan ammatillista opettajuutta ei voi tarkastella irrallaan ammattikasvatusjärjestelmästä tai ammatillisesta substanssista, vaan ammatillisen opettajuuden etsiminen on syytä suhteuttaa eri aikoina ilmenneisiin ammattikasvatusparadigmoihin sekä myös pedagogiikan ja toimi- tai ammattialan kehitykseen.

Ammatillinen opettajuus suomalaisten tutkimusten valossa

Opettajuutta on selvitetty sekä suomalaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa viimeaikoina runsaasti. Ammatillisen opettajuuden tutkimus on ollut kuitenkin varsin vähäistä ja julkaistu tutkimus on ollut pääosin yleisopettajatutkimusta, josta puuttuu kulttuuris-historiallinen ulottuvuus. Opettajuustutkimus on liittynyt opettajankoulutukseen, ja se on ollut didaktisesti tai psykologisesti suuntautunutta. Koulutushistoriallinen ja -sociologinen tutkimus on rajoittunut usein hallinnon tuottamiin teksteihin tai se on ollut instituutiohistoriaa. Myöskään kansainvälisessä keskustelussa ei ole lähestytty ammattikasvatusta tai ammatillista opettajuutta kulttuurisesta ja historiallisesta näkökulmasta. Vastaavan tyyppistä tutkimusta ei ainakaan englanninkielisellä kielialueella ole saatavilla.

Ammatillisen opettajuuden tai yleensäkin opettajuuden määrittely kirjallisuudessa on ollut vähäistä. Käsiteltä määriteltäessä on voitu puhua opettajan työstä, työtaivoista, persoonallisuudesta, ammattikuvasta, professiosta jne. Opettajuuskäsite on kuitenkin hyvin monitahoinen ja koostuu monista eri tekijöistä. Opettajuus voidaan nähdä suhteellisen laajana opettajan työn kuvana, johon varsinaisten työtehtävien lisäksi sisältyy senhetkisen näkemyksen mukainen opettajan asennoituminen omaan työhönsä (Vertanen 2002, 108). Opettajuus on suomalainen käsite, jolle on vaikea löytää vastaavaa termiä muista kielistä. Englanninkielisistä termeistä ehkä eniten suomalaista opettajuutta vastaa sana *teacherhood*.

Ilkka Vertasen (2002) väitöstutkimus Ammatillinen opettajuus vuonna 2010 suuntautuu tulevaisuuteen ja keskittyy pääasiassa toisen asteen ammatillisiin opettajiin, mutta tarkastelee myös ammatillisen aikuiskoulutuskeskuksen opettajan työtä. Tutkittava ilmiö on ammatillinen opettajuus ja ammatillisen opettajan työssä lähiaikoina tapahtuvat muutokset. Vertanen tarkastelee myös lyhyesti ammatillisen koulutuksen kehityksen päävaiheita 1900-luvun puolivälistä tähän päivään. Hän pyrkii suhteuttamaan ammatillisen koulutuksen historiallisen kehityksen ammatillisen opettajuuden muutosvaiheisiin, mutta valitettavasti tarkastelu jää kapeaksi. Katsaus keskittyy pääosin teknisellä alalla tapahtuneisiin muutoksiin. Vertasen tutkimuksen merkittävä ansio on siinä, että hän on määritellyt ammatillisen opettajuuden. Lähtökohtana tässä määrittelyssä on kuitenkin yleisopettajuus.

Ilma Tahvanainen (2001) on myös tutkinut ammatillista opettajuutta, tarkempi tutkimuskohde oli opettajien kasvatustietoisuus. Tahvanaisen työssä esille tuleva opettajuus on hyvin monitahoista. Hän sai tuloksiksi 12 aineistolähtöistä teemaa, joista yleisimmät liittyivät mm. ammattitaitoon, omatoimisuuteen, yrittäjyyteen ja yhteistyöhön. Myös opettajan vastuullisuus sekä opettajuus olivat kokoavana teemana laajasti esillä.

Leena Salminen (2000) tutki hoitotyön opettajan toiminnan laatua selvittämällä hoitotyön opettajaan kohdistuvia vaatimuksia ja niiden toteutumista. Tutkimus tuotti tietoa 1990-luvun hoitotyön opettajasta. Salminen (emt. 101) lopettaa työnsä toteamukseen, että opettajat pitivät itseään hy-

vinä, osin lähes täydellisinä. Omasta mielestään opettajat toteuttivat hyvän opettajan vaatimuksia omassa toiminnassaan, vaikka opiskelijoiden mielestä opettajat eivät aina niin toimi. Salmisen työssä on mielenkiintoinen vertailtava ote. Vertailua tehdään opettajien ja opiskelijoiden kesken, mutta myös kansainvälisesti, sillä tutkimus on kohdennettu suomalaisille, saksalaisille ja englantilaisille opettajille ja opiskelijoille.

Reijo Miettisen (1993) tutkimus on analyysi opettajien työn ja opettajankoulutuksen kehittämistä Suomen Liikemiesten Kauppaopistossa vuosina 1986-1991. Miettisen lähtökohtana on opettajankoulutuksen rakenteen ja siihen kiinnittyneiden ajattelu- ja toimintatapojen taustan analyysi. Hän etenee J.V. Snellmanin normaalikouluideasta SLK:n opettajankoulutuksen ongelmiin 1980-luvulla. Tutkimus valottaa varsin perusteellisesti kaupan alan ammatillisen opettajankoulutuksen kehittymistä ja sen taustoja. Se antaa hyvän pohjan tutkia opettajien näkemyksiä ja kokemuksia omasta opettajankoulutuksestaan.. Siinä pohditaan jonkin verran opettajan työtä ja tehtäviä, mutta varsinaista opettajuuden määrittelyä tai yleensäkin opettajuuteen liittyvää analyysia siinä ei ole.

Ammatillista opettajuutta koskevia tutkimuksia on julkaistu Suomessa varsin vähän ennen 1990-lukua. Julkaistuista opettajuustutkimuksista voi havaita, että ammatilliseen opettajuuteen liittyvät tutkimukset ovat keskittyneet käsittelemään opettajan työnkuvaa ja ydintehtäviä, opettajan persoonallisuutta ja minäkuvaa, opettajan tietoa, teoriaa tai kasvatustietoisuutta. On

---

Uusi opettaja on moni- osaaja

---

tutkittu hyvän opettajan ominaisuuksia ja esitetty osaamisvaatimuksia. Viimeaikaisissa opettajuustutkimuksissa on selvitetty uutta opettajuutta ja opettajuuden muutosta tulevaisuudessa. Uusi opettaja on moniosaaja, joka järjestää oppimismahdollisuuksia, luo yhteyksiä, tutkii, markkinoi, konsultoi ja on verkostoitunut myös kansainvälisesti. Hän on sitoutunut oman oppilaitosyhteisönsä visioihin ja missioihin. Hän kehittää itseään lakkaamatta ja on oman substanssialansa asiantuntija ja hyvä pedagogi.

Muissa opettajuutta koskevista tutkimuksista, jotka yleensä kohdistuvat yleisopettajuuteen, on korostunut opettajan aloitteellisuus, kyky uudistaa opetusta ja oppimista sekä osallistua yhteiskunnalliseen kehittämiseen. Opettajan tulisi siis olla kompleksisen yhteiskunnan mallityöläinen, muutosagentti, joka on aina valmis oppimaan uutta ja kehittämään itseään (Värri 2001, 42). Uusikylä ja Atjonen (2000, 178) katsovat, että nykyopettajuutta kuvaavat luonnehdinnat liittyvät kahteen ilmaisuun: muutos ja eettinen kasvattaja. Opettaja on yhteiskunnallinen vaikuttaja ja hänellä on emansipatorinen rooli. Koulu ja opettajat ovat uu-

dedessa opettajuusdiskursseissa yhteiskunnallinen muutosvoima (Tahvanainen 2001).

Uusissa määritelmissä opettajuutta tarkastellaan tämän päivän ja mieluummin vielä tulevaisuuden näkökulmasta. Tämän opettajuuspuheen takana on havaittavissa uudenlainen – ei ainoastaan suomalainen vaan myös kansainvälinen – opettajuusajattelu, jota voidaan kutsua uudeksi opettajuusparadigmaksi (itseymmärrykseksi). Se kattaa kaikki koulutusasteet ja -alat. Tämä heijastaa koulutuksen yhtenäistämistä ja laaja-alaisuutta, mutta myös uutta oppimiskäsitystä. Uusi opettajuus on hyvä, se on parempi kuin vanha, mutta se ei kuitenkaan koskaan tule valmiiksi, vaan hyvä opettajuus on oman itsensä jatkuva, elinikäistä päivittämistä.

Opettajuuden kulttuurisuus ja historiallinen kehitys ei uusimmissa opettajuustutkimuksissa juurikaan näy, vaan opettajuus esitetään ikään kuin historiattomana ja jos jotain menneisyyteen viittaavaa esiintyykin, se esiintyy yleensä opettajien syyttelynä: opettajat ovat luutuneet vahoihin toimintatapoihinsa eivätkä halua pysyä muutoksen mukana. Tulevaisuuteen suuntautuminen on kyllä tarpeellista, mutta itse näen tarpeelliseksi katsoa opettajuutta myös taaksepäin. Tulevaisuuden tekemisessä on kysymys myös siitä, ymmärretäänkö mitä menneisyydessä on tehty, mistä nykyisyydessä on kysymys ja mikä tulevaisuudessa on mahdollista.

Suomalaisen ammattikasvatuksen erityisyyttä etsivä tutkimushanke (AMKER) (esim. Heikkinen ym. 1999; 2001) keskittyy ammattikasva-

tuksen tutkimiseen ja siinä ohessa myös ammatillisen opettajuuden tarkasteluun suomalaisessa historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Hankkeissa pyritään katsomaan menneisyyteen, mutta niissä tulee vahvasti esiin myös nykyisyys. Tutkimuksissa on hahmoteltu eri aikoina ja eri aloilla ilmenneitä ammattikasvatuksen paradigmoja ja suhteessa Suomi-projekteihin. Oma tutkimuksessani on osa AMKER-hanketta ja pyrin siinä hahmottamaan ammatillisen opettajuuden muutosta ja jatkuvuutta sekä mahdollisia opettajuusparadigmoja suhteessa ammattikasvatuksen paradigmoihin ja suhteessa yleisiin opettajuusparadigmoihin.

Tutkimukseni juuret ovat suomalaisessa ammattikasvatuksessa. Ammatillinen opettajuus on suomalainen ilmiö ja suomalainen ammattikasvatus on erityistä verrattuna muihin Euroopan maihin: se on muotoutunut koulumaiseksi, valtion kontrolloimaksi, opettajakeskeiseksi toiminnaksi, jolle on ollut ominaista etäisyys työ- ja yrityselämästä. Suomalainen ammatillinen oppilaitos on ollut valtion kontrollista huolimatta suhteellisen autonominen ammattiin kasvattamisen paikka, jossa työelämällä ja oppilaiden vanhemmilla ei ole ollut juurikaan sanottavaa. Suomalaisessa ammattiin kasvattamisessa on ammatillinen opettaja saanut poikkeuksellisen suuren vastuun. Opettajasta tuli ammatillisuutta edustava virkamies, jonka ammatin professioluonne on jatkuvasti vahvistunut (Heikkinen 1995).

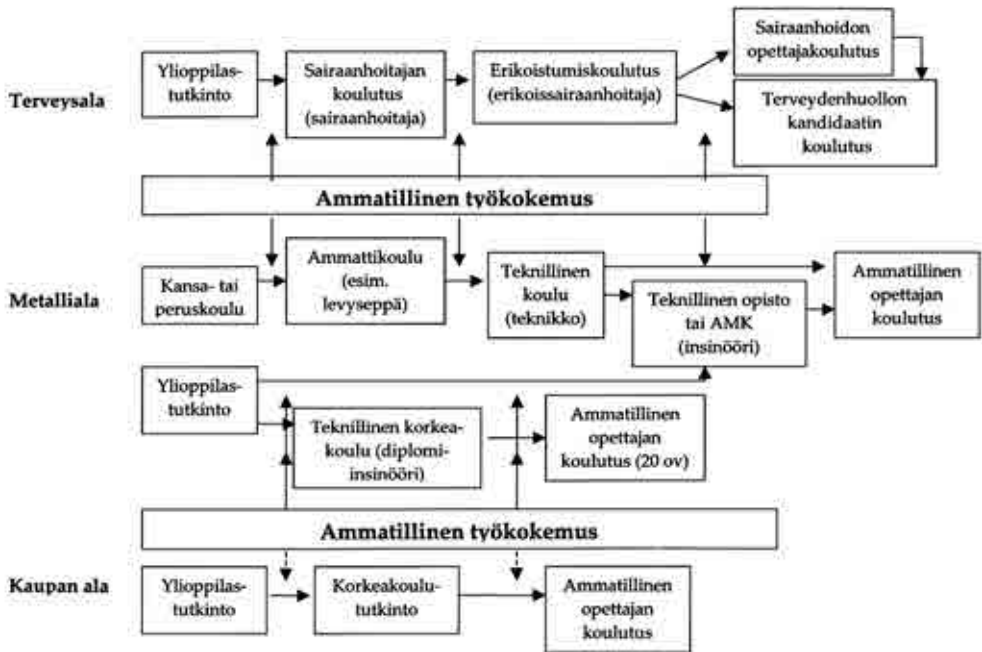
Näkemykseni on, että yleisopettajuus ja ammatillinen opettajuus poikkeavat olennaisesti toistaan. Ammattikasvatuksen ja yleissivistävän kasva-

tuksen historiallinen tarkastelu osoittaa, että ne on pyritty Suomessa pitämään erillään toisistaan. Tässä järjestyksessä myös opettajuudet ja opettajan-koulutusjärjestelmät ovat kehittyneet erillään. Ammatilliseen opettajuuteen on liittynyt vahva ammatillinen erityisyys ja vasta keskiasteen koulunuudistuksen yhteydessä 1970-luvulla alkoi ammatillinen opettajuus saada yleispedagogisia vaikutteita.

Ammatillisen opettajuuden kolme polkua

Ammatillisen opettajuuden muotoutumista voi tarkastella erilaisina opettajuuden polkuina, joita voi lähteä jäljittämään jo lapsuudesta, nuoruudesta ja kouluajasta. Vertanen (2002) pitääkin ammatillisen ja perusasteen opettajuuden suurimpana erona opettajien urapolkuja. Myös omassa tutkimuksessani ammatillinen opettajuus ilmenee erilaisina polkuina. Ammatilliseksi opettajaksi kasvun polku on kuitenkin eri aloilla erilainen. Terveysalalla ja metallialalla opettajilla on takanaan ammatillinen koulutus, kun taas kaupan alalla kaikilla on korkeakoulututkinto. Erilaisten taustojen synnä ovat luonnollisesti erilaiset pätevyysvaatimukset. Kuviossa 1 on esitetty tähän tutkimukseen osallistuneiden opettajaksi kehittymisen polut, joilla on oma vaikutuksensa ammatilliseen opettajuuteen ja opettajuustulkintoihin.

Kuviosta 1 voi lisäksi havaita, että miesenemmistöinen metalliala jakoi opettajuuden kahteen eri tasoon, mutta naisvaltaiselle terveystalalle ei vastaavaa jakoa syntynyt, vaan opetta-

Kuvio 1. Ammatillisen opettajuuden polkuja.

jat ovat kouluttaneet ammattiin kokonaisvaltaisesti eli samat opettajat huolehtivat sekä teorian että käytännön opetuksesta. Ammatillisen opettajuuden erilaiset polut heijastavat opettajien ammatillista taustaa ja sukupuolitunutta rakennetta.

Opettajuutta rakentavat tekijät

Ammatillinen opettajuus ei ole yksi ja sama ilmiö, vaan terveys-, metalli ja kaupan alalla on omat erityispiirteensä. Kaikilla kolmella alalla voidaan kuitenkin havaita tekijöitä, jotka ovat yhteydessä opettajuuden rakentumiseen. Siihen näytti vaikuttavan hyvin voimakkaasti mm. opiskelijat sekä ammattiala ja alakohdittaiset oppilaitoskulttuurit.

Aineistoni pohjalta voi väittää, että opiskelijoiden merkitys ammatilliseen opettajuuteen ja sen muutoksiin on erityisen merkittävä. Opiskelijasukupolvien muuttuminen on muuttanut myös opettajan työtä. Tarkastelujaksosi alussa aikuiset, työelämäkokemusta hankineet nuoret mahdollistivat keskittymisen ammatin opettamiseen. 1980-luvulta lähtien suoraan peruskoulusta tulleiden nuorten kanssa entinen menettely ei enää onnistunutkaan ja opettajasta tuli vähitellen varaisä, varaäiti, poliisi tai järjestyksen pitäjä. Kotien ja koulun kasvatustehtävä näytti vähitellen siirtyneen ammatillisten opettajien vastuulle.

Kaikki opettajat puhuvat opiskelijoista paljon ja lähes kaikista keskusteluteemoista voi löytää yhteyden opiskelijoihin. Opiskelijoiden ikä, taso,

---

Opettajat kuvaavat opettajien olevan yksinäisiä susia

---

työkokemus ja opiskelumotivaatio vaikuttavat opettajuuden muotoutumiseen enemmän kuin opettajankoulutus, opetussuunnitelmat tai ehkä jopa ammattiala. Opiskelijoihin liittyvät ominaisuudet määrittävät sen, millaiseksi vuorovaikutus opiskelijoiden kanssa muodostuu, millaisia opetusmenetelmiä opettajalla on mahdollista käyttää ja miten hän kokee itseään arvostettavan. Opettajan ja opiskelijoiden välinen kasvatussuhde on opettajan työn ydin, johon kaikki jollain tavalla kytkeytyy. Opettaja määrittää oman opettajuutensa suhteessa opiskelijoihin.

Opettajat kertovat, että opiskelijasukupolvet ovat muuttuneet 1950-luvulta 1990-luvulle tultaessa. Tähän muutokseen on monia syitä: yleiset yhteiskunnan ja koulutusjärjestelmän muutokset ja myös opiskelijoiden ja nuorison muuttuminen. Paradoksaalista on se, että tutkimuskeskusteluun osallistuneet opettajat kertovat kehittä-

tävänsä opetusta, mutta opiskelijoista puhuttaessa he valittavat, että opiskelijat eivät jaksakaan keskittyä luento-opetukseen tai eivät tee läksyjään. Tämä ristiriitainen puhe johtaa pohtimaan opetuskäytäntöjen todellista muutosta.

Ammattialan ja työyhteisön kulttuuriset ja historialliset piirteet muokkaavat opettajuutta varsin voimakkaasti. Työyhteisö on osa oppilaitoskulttuuria, joka pitää sisällään erilaisia osakulttuureita. Näitä ovat esimerkiksi opettajien muodostama opettajakulttuuri, opetuskulttuuri ja oppilaskulttuuri. Opettajakulttuurin osa-alueita ovat muun muassa opettajan opetusta koskevat käsitykset, uskomukset, arvostukset ja odotukset sekä toimintatapoja koskevat tottumukset (Sahlberg 1997).

Oppilaitos- ja alakohtaiset näemykset opettajuudesta ja opettamisesta ovat varsin pysyviä ja heijastelevat sekä oppilaitoskulttuuria että ammatillista kulttuuria ja myös sukupuolta. Alakohtaisilla säädöksillä on ollut oma vaikutuksensa oppilaitoskulttuureihin, erilaisten opettajien ja esimiesten asemaan työyhteisössä sekä opettajuuden määrittymiseen. Siinä missä terveysalaa on leimannut voimakas yhteisöllisyys ja velvollisuusetiikkaan perustuva puurtaminen on metallialan työyhteisöjä leimannut työopetuksen ja teorian välistä suhdetta koskevat kiistat, jotka virallisesti poistuiivat 1980-luvun lopulla, mutta jotka tuntuvat elävän edelleen opettajien puheissa. Samoin elävät opettajien puheissa vanhat oppilaitosnimikkeet, etenkin kaupan alan opettajat käyttävät usein termiä kauppiis, joka merkitsee entistä hyvää työyhteisöä, jossa tunsivat toive-

rintsa ja saattoi välitunnilla pohtia opettajanhuoneen pöydän ympärillä oman työnsä ongelmia. Terveys-, metalli- ja kaupan alan oppilaitoskulttuurien väliset erot näkyvät selvästi opettajien kanssa käymistäni keskusteluista, ei ainoastaan puhuttaessa työyhteisöstä, vaan myös silloin, kun puhuttiin opiskelijoista, oppimisesta, opettajan tehtävistä jne. Nämä kulttuuriset erot heijastavat alakohtaista ammattikulttuuria, mikä näkyy selvimmin juuri metalli- ja terveystalalla.

Ammattiala ja erilaiset oppilaitoskulttuurit rakentavat erilaista opettajuutta, mutta myös yhteistä löytyy. Yhteinen piirre on esimerkiksi se, että kaikkien alojen opettajat kuvaavat opettajien olevan yksinäisiä susia. Paradoksaalista kyllä, opettajat toteavat samanaikaisesti työnsä olevan jatkuvaa vuorovaikutuksessa olemista. Sahlberg (1997, 139) puhuu yksin tekemisen myytistä, sillä opetustyöllä on ollut vahva yksin tekemisen ja yksinäisyyden leima. Myös tämän tutkimuksen opettajat korostivat opettajan työn yksinäisyyttä ja itsenäisyyttä, mutta pitivät sitä opettajan työn yhtenä etuna. Opettajalla on omassa luokassaan tai työsalissa valta ja vastuu, johon muiden ei haluta kajoavan. Viimeaikaiset opettajuuden ja koulun muutosta koskevat tutkimukset ja kirjoitukset ovat kuitenkin leimanneet opettajan yksin tekemisen perinteen negatiiviseksi asiaksi, joka jarruttaa kehitystä ja muutosta.

Mitä ammatillinen opettajuus on ?

Tutkimuksessa löydettiin neljä opettajuuden kulmakiveä – ammatillisuus, kasvatuksellisuus,

vuorovaikutus ja persoonallisuus – jotka ovat keskeisiä elementtejä sekä terveys- ja metallialan että kaupan alan opettajuudessa. Opettajuutta ja sen muutoksia voidaan kuvata näiden kulmakivien avulla. Ammatillisuus tarkoittaa opettajuuden kytkeytymistä työhön ja ammatilliseen elämään. Tutkimusaineistossani ammatillisuus nousee esille mm. opettajan oman ammatillisen koulutuksen ja työkokemuksen korostamisena, opettajan tietämyksenä ammatissa tarvittavista valmiuksista ja opetettavista sisällöistä sekä ammattialan. Myös substanssialan ammattihabitus – hyvä sairaanhoitaja, hyvä ammattimies, ammattilaisen malli – kertovat ammatillisuudesta.

Kasvatuksellisuus on hyvin laaja ja monimerkityksellinen käsite ammattikasvatuksessa. Kasvatuksellisuus ei ole jotain erillistä, vaan se liittyy ammatin opettamiseen. Vuorovaikutus on kaikenlaisen opetustyön keskeinen elementti. Se on vuorovaikutusta opiskelijoiden kanssa ja kollegojen kanssa, mutta sen erityisyys ammatillisen opettajan työssä liittyy työelämysuhteisiin eli se on yhteydessä ammatillisuuteen, mutta myöskin kasvatuksellisuuteen. Vuorovaikutus liittyy pedagogiseen ja didaktiseen suhteeseen sekä pedagogiseen ilmapiiriin, jossa on koko pedagogisen suhteen ja kasvatuksen edellytys (Bollnow 1989, 5, 27–28).

Persoonallisuus (persoonallinen orientaatio) ei tässä tutkimuksessa ole psykologinen tai sosiologinen käsite, vaan persoonallinen identiteetti on osa kulttuuria, joka todentuu kollektiivien tasolla ja materialisoituu eritasoisina kulttuurisina muodostelmina. Se on yhteydessä ammattiin ja ammattipersoonaan. Persoonallisen identiteetin

yhtenä osana on ammatillinen identiteetti. Persoonallisuus tai persoonallinen orientaatio tarkoittaa tutkimuksessani sitä, kuka opettaja itse on opettajana. Harjunen (2002, 451) ilmaisee saman asia sanomalla, että opettaja on itsessään ja roolissaan kotonaan. Merkityksellistä on se, missä määrin opettaja kykenee itse persoonallisesti muotoilemaan ammattiaan ja miten esimerkiksi hänen persoonallinen elämänkulkunsa – esimerkiksi aikaisemmat ammatilliset identiteetit tai kokemukset – saavat näkyä hänen opettajuudessaan.

Ammatillinen opettaja on sekä ammatillisuuden että kasvatuksellisuuden edustaja, jolloin hänen on hallittava sekä kasvatustyö että ammatillinen työ. Yhteisistä kulmakivistä huolimatta ammatillinen opettajuus ei ole kuitenkaan sama kaikilla ammatillisen koulutuksen aloilla. Alakohtaiset oppilaitoskulttuurit ovat voimakkaita opettajuutta muokkaavia tekijöitä. Kaikkien kolmen alan ammatillinen erityisyys heijastuu opettajuudessa ja oppilaitoskulttuurissa. Usean vuosikymmenen aikana ammattialan yhteydessä muodostunut käsitys opettajuudesta on ollut varsin pysyvää, mutta muutoksiaakin on tapahtunut.

Opettajuuden muutos: ammatin opettajasta poliisiksi vai tuutoriksi

Opettajan työ oli 1950-1970-luvulla kaikilla kolmella ammatikasvatuksen alalla pääasiassa ammatin opetusta, kasvatuksen osuus on ollut vähäistä ja se on liittynyt ammatin opetukseen. Kasvatuksen osuus ammatin opettamisesta erillisenä toimintana rajoittui lähinnä tapakasva-

tukseen. Opettajien pääasiallinen vuorovaikutus tapahtui oppilaitoksen sisällä opiskelijoiden ja työyhteisöön kuuluneiden ihmisten kanssa, ulkopuoliset kontaktit olivat vähäisiä.

1980-luku oli ammatillisen koulutuksen kasvuaikaa. Keskiasteen koulunuudistus alkoi näkyä opettajuudessa vasta 1980-luvun puolen välin jälkeen. Sen vaikutukset olivat huomattavat: uusi laki ja alakohtaiset asetukset räämittivät oppilaitosten työtä, koulutusrakenne muuttui, valtakunnalliset opetussuunnitelmat antoivat yksityiskohdaisia ohjeita opetusmenetelmiä ja sisältöjä myöten, opiskelija-aines muuttui ja nuorentui, kouluihin ei ollut enää karsintaa. Keskiasteen koulunuudistus näyttäytyy opettajien puheissa merkityksellisimpänä ammatillisen koulutuksen reformina. Se muutti opettajuutta kaikilla kolmella alalla, mutta muutos näkyi opettajan työssä hieman eri aikaan, koska koulunuudistus toteutettiin asteittain siten, että ensimmäisenä uudistuksen piiriin tuli kaupan ala vuonna 1982 ja viimeisenä terveystieteiden ala vuonna 1988.

Opettajan työ muuttui vähitellen kasvatuksiksi ammatin opettamisen jäädessä vähemmälle. Nuorten, heikosti motivoituneiden, työkokemusta ja työorientaatiota vaille olevien opiskelijoiden tulo ammatillisiin oppilaitoksiin vei opettajien mukaan pohjan pois ammatin opettamiselta ja lisäsi kasvatuksellisuuden osuutta. Opettajan työhön oli toki ennenkin kuulunut kasvatusta, mutta se oli ennen liittynyt olennaisesti ammatilliseen ainekseen ja ammatin opettamiseen. Kasvatus oli ollut ammattiin kasvattamista, tapakasvatusta tai työmoraaliin kasvattamista. Nyt siitä tuli vähitellen kurin ja

---

*Oppilaitos-
kulttuurit
ovat
voimakkaita
opettajuutta
muokkaavia
tekijöitä*

---

järjestyksen pitoa ja jatkuvaa ulkoista motivointia.

Terveys- ja metallialalla sekä kaupan alalla on toisella asteella 1990-luvulla tapahtunut kasvatuksellisuuden ja vuorovaikutuksen lisääntymistä. 1980-luvulla alkanut kasvatuksen lisääntyminen opettajan työssä on jatkunut 1990-luvulla ja kasvatusta on opettajien puheissa järjestyksenpitoa ja äitinä tai isänä olemista. Tämä kasvatustehävä vie aikaa varsinaiselta ammatin opettamiselta. Ammatillisuuden osuutta opettajan työssä kaventaa myös pyrkimys siirtää ammattikasvatusvastuuta työelämälle. 1990-luvulla opettajien tulkinnat ammatillisesta opettajuudesta toisella asteella ja ammattikorkeakoulussa alkavat erota toisistaan. Toisella asteella opettajat ovat kasvattajia ja ammattikorkeakoulussa tuutoreita. Opettajista näyttää ammattikorkeakoulussa tulleen pr-henkilöitä, suhdetyöntekijöitä ja markkinamiehiä/naisia. Uudet pedagogiset virtaukset: ak-

tiivinen oppija, itseohjautuvuus, valinnaisuus, yksilöllisyyden korostaminen, johtavat yhteisöllisyyden häviämiseen ja opettajan työn hajoamiseen. Koulun tarvitaan erilaisia tukihenkilöitä – oppilaan ohjaajia, kuraattoreita, tukihenkilöitä – ”paikkaamaan” opettajan työtä.

Usean vuosikymmenen aikana ammattialan yhteydessä muodostunut käsitys opettajuudesta on ollut hyvin pysyvä, vaikka 1990-luvulla muodostetut yhdistetyt oppilaitokset ja ammattikorkeakoulut ovat pyrkineet häivyttämään alakohtaista oppilaitoskulttuuria ja ammattialaan sitoutunutta opettajuutta. Suuret oppilaitosyhteenliittymät ovat pyrkineet yhtenäistämään toimintaansa koko konsernin kattavilla missioilla, visioilla, strategioilla ja opetussuunnitelmilla. Niihin on luotu omat kehittämis- ja arviointijärjestelmät, joiden avulla halutaan nostaa koulutuksen tasoa ja parantaa tehokkuutta. Uudet järjestelmät markkinoidaan opettajille positiivisena asiana, mutta opettajat eivät aina ymmärrä niiden merkitystä ja yhteyttä omaan työhönsä. Ennen opettaja saattoi itse hallita koko opetusprosessin. Nyt opettajat kokevat, että suunnittelu, kehittäminen ja arviointi on erotettu varsinaisesta opettajantyöstä erillisille ammattilaisille, jolloin opettajan työn mielekkyys kärsii.

Opettajat eivät olleet tyytymättömiä ammattikorkeakouluun sinänsä, vaan kritisoivat lähinnä ammattikorkeakoulun toteutustapaa, joka unohtaa tai paremminkin pyrkii poistamaan alakohtaiset perinteet ja erityispiirteet. Kaupan ja terveystieteiden opettajat suhtautuvat kriittisesti tekniikan alaan si-

toutuneisiin, ammatillisen erityisyyden sivuuttaviin suuroppilaitoksiin. Opettajat puolustavat alakohtaista perinnettä ja vastustavat totalitaaripedagogiikaksi nimeämäänsä yhtenäistä oppimisajattelua. Tulkintani mukaan kysymys ei ole pelkästään muutosvastarinasta, vaan vastarinnan syyt ovat syvemmällä.

Huoli opiskelijoiden ammatillisesta kasvusta ja omasta jaksamisestaan

Myöhäismoderni ja uusliberalistinen ajattelu korostaa yksilöllisyyttä. Myös uusi pedagogiikka määrittelee opiskelijat omasta oppimisestaan vastuullisiksi yksilöiksi. Itseohjautuvat oppijat tekevät itse omat oppimissuunnitelmansa ja hankkivat itsenäisesti tietoa tuutoreiden opastuksella. Opiskelijat sukuloivat sulavasti erilaisissa oppimisympäristöissä, eri puolilla Suomea ja maailmaa. Opettajat kuitenkin suhtautuvat epäillen siihen, että yksin, ilman ryhmän tukea opiskelleista nuorista kasvaisi työyhteisöihin sopeutuvia työntekijöitä. He ovat huolissaan yhteisöjen ja yhteisöllisyyden katoamisesta, sillä ammattiin ei kasveta yksin, vaan suhteessa toisiin ihmisiin, vuorovaikutuksessa ammatillisissa ja kasvatuksellisissa yhteisöissä (vrt. Wenger 1998, Heikkinen ym. 2001). Vanhemman opettajuuskupolven edustajat kertovat oppilaitosyhteisöistä ja luonnollisesta yhteisöllisyydestä, jossa opettajat ja opiskelijat kasvoivat yhdessä. Tämän päivän suuret ja alakohtaisuuden sivuuttavat oppilaitosorganisaatiot tekevät yhteisöllisyyden vaikeaksi. Nyt luonnollisesti syntyneen me-hengen tilalle on ollut pakko kehittää keinotekoista yhteisöllisyyttä.

Opettajat ovat huolissaan myös siitä, että nykyisessä työelämässä ei tunnusteta ihmisen jaksamisen rajallisuutta. Opettajien odotetaan tekevän pidempää työpäivää ja olevan tehokkaita. Myöhäismodernin ajan opettajan on oltava kuin kameleontti, joka muuttuu aina kulloinkin muodissa olevan trendin mukaiseksi ja nolaa menneen itsessään ja työyhteisössään. Häntä vaaditaan jatkuvasti kehittämään itseään ja työtään.. Elinikäisen oppimisen ohjelma pitää ihmisen koko ajan keskeneräisenä ja vaatii jatkuvaa itsensä päivitystä, jossa ei ole tilaa työn ulkopuoliselle elämälle (Heikkinen ym. 2001, 183).

Historialliset ja kulttuuriset tekijät

Usein kuulee kommentteja, että opettajat ovat vanhanaikaisia tai laiskoja, kun he eivät halua muuttaa opetusmetodejaan tai käytäntöjään. Tutkimukseni tulokset kuitenkin osoittavat, että syyt eivät ole aina yksin opettajassa, vaan niillä on syvemmät juuret. Institutionaaliset perinteet ovat muotoutuneet vuosikymmenien kuluessa ammatillisissa oppilaitoksissa ja opettajankoulutuslaitoksissa. Ihmiset eivät unohda asioita nopeasti, vaikka nykyisessä kehitysvauhdissa olisi toivottavaa lopettaa ”vanhojen hyvien aikojen” muistelu. Tulisi unohtaa menneet ja täytyisi olla joustava ja valmis jatkuvaan muutokseen.

Onko ammatillinen opettajuus häviämässä?

Sodan jälkeen kehitetty ammatillisen koulutuksen järjestelmä mahdollisti vahvan ja autonomi-

sen kasvatuksellisesti orientoituneen ammatillisen opettajuuden syntymisen, josta muotoutui koulutusaloittain erilaisia alakohtaisia tulkintoja. Opettajuus on kuitenkin vuosikymmenten aikana muuttunut. 2000-luvulle tultaessa teknologian, yhteiskunnan ja ammatillisen koulutuksen kehitys on ollut niin nopeaa, että entisiä opettajuustulkintoja ei pidetä enää relevantteina, vaan vaaditaan uudenlaista opettajuutta. Onko ammatillinen opettajuus häviämässä, kun ammatti opitaan tulevaisuudessa työpaikoilla ja tietoverkoissa? Opettajan ei enää tarvitse olla ammatillinen asiantuntija, jos ammatillisuus ja ammattialan erityisyys halutaan häivyttää. Kasvattajuutta ei enää tarvita, jos ammatillisesta opettajasta tulee yleispedagogi tai pikemminkin tuutori, joka mahdollistaa itseohjautuvan oppimisen ja dialogin verkossa. Opettajan ei tarvitse enää olla ammattialansa asiantuntija. Riittää, kun hän on pedagoginen asiantuntija ja oppimiskokemusten mahdollistaja.

Lähteet

- Bollnow, O. F. 1989. *The Pedagogical Atmosphere. Phenomenology & Pedagogy*, Vol.7, 5-63
- Harjunen, E. 2002. Miten opettaja rakentaa pedagogisen auktoriteetin? Otteita opettajan arjesta. Helsingin yliopisto. Kasvatusalan tutkimuksia 10. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Heikkinen, A. 1995. Lähtökohtia ammattikasvatuksen kulttuuriseen tarkasteluun. Esimerkkinä suomalaisen ammattikasvatuksen muotoutuminen käsityön ja teollisuuden alalla 1840-1940. *Acta Universitatis Tamperensis ser A* vol 442.
- Heikkinen, A., Korkiakangas, M., Kuusisto, L., Nuotio, P. & Tiilikkala, L. 1999. *Elinkeinoelämän edistämisestä koulutuspalvelujen laadun-tarkkailuun?* Tampereen yliopiston opettajan-koulutuslaitos. Ammattikasvatussarja 20.
- Heikkinen, A., Borgman, M., Henriksson, L., Korkiakangas, M., Kuusisto, L., Nuotio, P. & Tiilikkala, L. 2001. Niin vähän on aikaa – ammatillisen kasvun katoava aika, paikka ja tila? Tampereen yliopiston Ammattikasvatuk-sen tutkimus ja koulutuskeskus.
- Miettinen, Reijo. 1993. *Oppitunnista oppimis-toimintaan. Tutkimus opetuksen ja opettajan-koulutuksen kehittämisestä.* Tampere: Gaudeamus.
- Sahlberg, P. 1997. Opettajana koulun muutok-sessa. Juva: WSOY. Salminen, L. 2000. Hoito-työn opettajan muotokuva – opettajaan kohdis-tuvat vaatimukset ja niiden arviointi. Turun yli-opiston julkaisuja, Sarja C, osa 158.
- Tahvanainen, I. 2001. Kasvatustietoisuus ja sen kehittyminen ammatil-lisen opettajankoulutuksen aikana. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia.
- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2000. *Didaktiikan perusteet.* Helsinki: WOY.
- Vertanen, I. 2002. Ammatillinen opettajuus vuonna 2010. Toisen asteen ammatillisen opet-tajan työn muutokset vuoteen 2010 mennessä. Tampereen yliopiston ammattikasvatuksen tut-kimus- ja koulutuskeskus ja Hämeen ammatti-korkea-koulu.
- Värrö, V-M. 2001. Mallikansalaisesta psykokapi-talismin muutosagentiksi – aikalaiskriittinen ta-rina opettajan identiteetin hajoamisesta. Teok-sessa E. Ropo (toim.) *Opettajuus ja opetussuun-nitelma koulun muutoksessa.* Tampereen yli-opiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja A 24/2001, 33-45
- Wenger, E. 1998. *Communities of practice. Learning, meaning and identity.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Liisa Tiilikalan väitöskirja on julkaistu sarjassa Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research numerona 236, 281 s., Jyväskylä 2004., ISSN: 0075-4625;236, ISBN: 951-39-169-6.